

การเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นของโอ่งมังกร ในอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี* CHANGES IN LOCAL WISDOM OF GLAZED WATER JAR WITH DRAGON PATTERN IN MUEANG DISTRICT, RATCHABURI PROVINCE

จริญญาพร สวายนพานุสรณ์ /JARINYAPORN SUAINAPANUSORN¹
ธนิต โตอติเทพย์/ TANIT TOADITHEP²

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นของโอ่งมังกร อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี โดยใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์เจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ศึกษาในพื้นที่ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี และมีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า การวิจัยพบว่าการเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีการเปลี่ยนแปลง แบ่งเป็น 3 ยุค คือ ยุคภูมิปัญญาดั้งเดิม ยุคภูมิปัญญาใหม่ และยุคภูมิปัญญาสร้างสรรค์ การเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาในแต่ละยุคนี้ แสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของโอ่งมังกรซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงตามสภาพของสังคมและเศรษฐกิจ จากนั้นพัฒนาปรับปรุงมาเป็นงานเซรามิก เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความทันสมัย จนสามารถเป็นสินค้าส่งออกไปต่างประเทศได้ระยะเวลาหนึ่ง และพัฒนามาเป็นงานศิลปะร่วมสมัยของชุมชน จากผู้นำด้านงานศิลปะ คนในชุมชนมีส่วนร่วมช่วยกันสร้างชุมชนให้เกิดเป็นเมืองสร้างสรรค์ ในฐานะเมืองแห่งศิลปะ

จากทุนภูมิปัญญาทุนวัฒนธรรมของท้องถิ่นดั้งเดิม ส่งผลให้ชุมชนพัฒนาเป็นเมืองท่องเที่ยวในเชิงสร้างสรรค์ด้วยงานศิลปะร่วมสมัย ส่งเสริมภาพลักษณ์และอัตลักษณ์ที่สะท้อนตัวตนของชุมชนได้อย่างชัดเจน อีกทั้งสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนในระยะยาวด้วยภูมิปัญญาของชุมชนที่มีคุณค่า เพื่อสร้างประโยชน์ให้กันชุมชนต่อไปในอนาคต

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลง, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, โอ่งมังกร, ราชบุรี

¹นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีนิพนธ์ สาขาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

²อาจารย์ธนิต โตอติเทพย์ อาจารย์ที่ปรึกษาฯ ดุษฎีนิพนธ์หลัก

*บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนสู่เมืองสร้างสรรค์ กรณีศึกษาชุมชนคนตลาด ตำบลหน้าเมือง จังหวัดราชบุรี หลักสูตรปรัชญาดุษฎีนิพนธ์ สาขาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ABSTRACT

The objective of this research was to study the changes in local wisdom of glazed water jars with dragon pattern, Mueang District, Ratchaburi Province. The research instruments were an in-depth interview, participant observation, and field study at Na Mueang Sub-district, Mueang District, Ratchaburi Province. Triangulation was used to validate the data. The results showed that the changes in local wisdom could be divided into three eras: traditional, new, and creative eras. The changes in local wisdom in each era reflected the background of glazed water jars with dragon pattern. This dragon earthenware is traditional wisdom of the community that has changed to meet socio-economic conditions, leading to the development into modern ceramic works qualified as an export product. Additionally, ceramics were developed into community contemporary arts by art leaders. Local people jointly created community to be the Creative Land of Arts.

Through intellectual and cultural capital of local community, the community has developed into a creative tourism city with contemporary art and promoted the local image and identity that explicitly reflect the identity of the community. Besides, sustainable community development can be achieved with the valued local wisdom for community benefits in the future.

Keywords: change, local wisdom, glazed water jar with dragon pattern, Ratchaburi

บทนำ

จังหวัดราชบุรีมีชื่อเสียงและคนส่วนใหญ่รู้จักกันเป็นอย่างดีในฐานะเมืองแห่ง “โอ่งมังกร” ซึ่งเป็นงานเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นสัญลักษณ์อันโดดเด่นจนกลายมาเป็นคำขวัญประจำจังหวัดโอ่งมังกร เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและอุตสาหกรรมพื้นบ้านที่คนราชบุรีภาคภูมิใจ อีกทั้งยังมีความสัมพันธ์ในหลาย ๆ ด้านกับคนในชุมชน เช่น ด้านเศรษฐกิจ ด้านภูมิปัญญา ด้านศิลปวัฒนธรรม กระทั่งช่วงระยะเวลาหนึ่งภูมิปัญญาโอ่งมังกรนี้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้รุ่งเรืองก่อนที่จะลดบทบาทหน้าที่และแปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลา

ภูมิปัญญาเป็นความคิดทางสังคม เป็นความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการถ่ายทอดมีการปรับเปลี่ยน ประยุกต์ เป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาจึงเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ช่วย

ชุมชนได้อยู่อย่างยั่งยืน ภูมิปัญญาของจังหวัดราชบุรีที่มีชื่อเสียงและคนส่วนใหญ่รู้จักกันเป็นอย่างดีคือ “โองม้งกร” เป็นงานเครื่องปั้นดินเผาที่มีอัตลักษณ์อันโดดเด่นจนเป็นคำขวัญประจำจังหวัด ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและอุตสาหกรรมพื้นบ้านที่คนราชบุรีภาคภูมิใจ เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีประวัติศาสตร์มาช้านาน อีกทั้งสร้างอาชีพให้กับคนในท้องถิ่นมาอย่างยาวนานเช่นกัน เมื่อกระแสเศรษฐกิจผันผวน อีกทั้งปัจจัยภายในและภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น ทำให้ผู้ประกอบการโรงงานผู้ผลิตต้องปรับเปลี่ยนสินค้าไปตามสถานการณ์ จากรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในครัวเรือน ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบผลิตภัณฑ์ให้ทันสมัยที่ใช้ประดับตกแต่งอาคารบ้านเรือนให้สวยงาม รวมถึงการส่งออกสินค้าประเภทเซรามิกไปตลาดต่างประเทศ เพื่อเพิ่มตลาดส่งออก ซึ่งการส่งออกสินค้าไปต่างประเทศ ในระยะเวลาไม่นาน ผนวกกับปัจจัยทางเศรษฐกิจในประเทศและต่างประเทศทำให้สินค้าหรือผลิตภัณฑ์เซรามิกค่อย ๆ เสื่อมถอยลง สินค้าที่ยังสามารถจำหน่ายได้คือ สินค้าประเภทของที่ระลึก ของฝาก ที่เป็นชิ้นเล็ก ๆ เท่านั้น

โองยุคดั้งเดิมที่เคยเป็นสินค้าที่จำเป็นในครัวเรือนกลับเป็นสินค้าที่ไม่มีความจำเป็น อีกทั้งการนำสินค้าประเภทอื่นเข้ามาในชีวิตประจำวัน ทำให้คุณค่าและบทบาทของโองม้งกรลดลงจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนผลิตภัณฑ์ให้ปรับตัวไปตามภูมิปัญญาใหม่ จนเปลี่ยนแปลงมาเป็นยุคภูมิปัญญาสร้างสรรค์จากการมีผู้นำทางด้านงานศิลปะที่เชื่อมโยงและสานสัมพันธ์จนเป็นกระบวนการการเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาในนามเมืองศิลปะ และเป็นที่ยึดเหนี่ยวของนักท่องเที่ยวจากการประชาสัมพันธ์จากสื่อต่าง ๆ ให้รู้จักจังหวัดราชบุรี การวิจัยนี้เพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาของโองม้งกรในท้องถิ่นที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาที่มีความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่น เพื่อเป็นการถ่ายทอด อนุรักษ์ภูมิปัญญา ให้เป็นประโยชน์ด้านประวัติศาสตร์ชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นของโองม้งกร ในอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

วิธีดำเนินการ

การวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นของโองม้งกร ในอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยนำระเบียบวิธีวิจัยมาปรับใช้เพื่อให้มีความเหมาะสมในการศึกษาข้อมูลและวิเคราะห์เพื่อให้ได้มาซึ่งผลการศึกษาที่ตรงตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ในเบื้องต้น โดยมีกระบวนการดำเนินการวิจัยดังนี้

ขอบเขตของการวิจัย ศึกษาการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นของโองม้งกร ในอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ยุคภูมิปัญญาดั้งเดิม (พ.ศ. 2476-2514) ยุคภูมิปัญญาใหม่ (พ.ศ. 2515-2553) และยุคภูมิปัญญาสร้างสรรค์ (พ.ศ. 2554-ปัจจุบัน) โดยใช้วิธีการแบ่งยุคตามช่วงเวลาประวัติศาสตร์

และเกณฑ์ช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาในแต่ละช่วง ด้วยการกำหนดช่วงเวลาในการศึกษาประวัติศาสตร์ทั้งช่วงเวลาสั้นและยาว ทำให้ทราบถึงพัฒนาการหลายด้านของมนุษย์ หรือช่วงเวลานั้นเกิดอะไรขึ้นในสังคมหรือภูมิภาคใดบ้างที่สอดคล้องกันหรือแตกต่างกันอย่างไร และเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม หรือให้เกิดความเข้าใจถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อภูมิปัญญาของมนุษย์ (ภารดี มหาขันธ์, 2553: 25)

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา ในพื้นที่ชุมชนตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองราชบุรี อยู่ในเขตเทศบาลเมือง จังหวัดราชบุรี

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรที่ศึกษาหรือผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้ประกอบการโรงงานรัตนโกสินทร์ 4 และโรงงานเก้าอองไถ ซึ่งเป็นโรงงานรุ่นแรก ๆ ที่ผลิตโถ่งมังกรและผลิตภัณฑ์เซรามิก และมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงในชุมชนอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมที่โรงงานทั้งสองแห่ง สังเกตจากสถานที่จริงที่ผลิตโถ่งมังกรและผลิตภัณฑ์เซรามิก

วิธีการรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลเอกสาร ได้จากการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษา ตลอดจนเนื้อหาสำคัญเพื่อนำไปสู่การตีความและสรุปวิเคราะห์ คือ บทความ วารสาร งานวิจัย วิทยานิพนธ์ สื่อออนไลน์ เป็นต้น
2. ข้อมูลภาคสนาม (field work) ได้จากการลงพื้นที่เชิงสำรวจรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาโดยใช้เครื่องมือแบบการสัมภาษณ์เจาะลึก ใช้เครื่องบันทึกเสียงเก็บข้อมูล และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม
3. ตรวจสอบข้อมูล การตรวจสอบข้อมูลโดยการตรวจสอบข้อมูลแบบ 3 เค้า คือ ตรวจสอบด้านเวลา สถานที่ และบุคคล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้องและน่าเชื่อถือมากที่สุด
4. วิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินการวิเคราะห์และตีความข้อมูล เพื่ออธิบายให้เห็นข้อค้นพบต่าง ๆ ด้านพัฒนาการภูมิปัญญาของชุมชนที่เกิดการเปลี่ยนแปลง

ผลการวิจัย

การวิจัยการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นของโถ่งมังกร ในอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ผู้วิจัยได้ แบ่งยุคของชุมชนออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ยุคภูมิปัญญาดั้งเดิม (พ.ศ. 2476-2514) ยุคภูมิปัญญาใหม่ (พ.ศ. 2515-2553)³ และยุคภูมิปัญญาสร้างสรรค์ (พ.ศ. 2554-ปัจจุบัน) ดังนี้

³ปัจจุบันบางโรงงานยังผลิตสินค้าประเภทเซรามิกจำหน่ายอยู่ อาทิ เช่น โรงงานรัตนโกสินทร์1, โรงงานรัตนโกสินทร์ 4, โรงงานเก้าอองไถ

1. ยุคภูมิปัญญาดั้งเดิม (พ.ศ. 2476-2514)

การเข้ามาของคนจีนในประเทศไทยมีเข้ามาตามลำดับความมากน้อยดังนี้ จีนแต้จิ๋ว จีนแคะ จีนไหหลำ จีนกวางตุ้ง และจีนฮกเกี้ยน โดยกลุ่มชาวจีนแต้จิ๋วมีจำนวนสูงสุดถึงร้อยละ 50 ชาวจีนส่วนใหญ่มาจากบริเวณตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีนในหมู่ชาวจีนแต้จิ๋วที่ลงเรือสำเภา มาจากอ่าวจ้งหลินไปสู่อุทยานนั้น นอกจากพ่อค้าแล้ว ส่วนมากก็เป็นชาวนาที่ล้มละลายและชาวนายากจนที่ไร้อาชีพ ชาวจีนฮกเกี้ยนเป็นพวกแรกที่เดินทางเข้ามาตั้งหลักแหล่งในสยามสมัยกรุงศรีอยุธยา ชาวจีนกลุ่มนี้มีความชำนาญในด้านการค้าและการเดินเรือ การเดินทางเข้ามาสยามคนจีนเหล่านี้จะลงเรือที่อ่าวจ้งหลินเช่นเดียวกับชาวจีนกลุ่มแต้จิ๋ว (กรมศิลปากร, 2544: 126)

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวจีนโพ้นทะเลอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารกันเป็นจำนวนมาก ทำให้ชาวจีนในประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว รวมทั้งที่จังหวัดราชบุรีด้วย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาวจีนแต้จิ๋ว ในจังหวัดราชบุรีแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานของชาวจีนได้แก่ อำเภอเมืองราชบุรี อำเภอบ้านโป่ง อำเภอโพธาราม และอำเภอดำเนินสะดวก ชาวจีนจึงมักกระจายอยู่ตามชุมชนลุ่มแม่น้ำแม่กลอง เมื่อไทยทำสนธิสัญญาบาวริงในปี พ.ศ. 2398 และมีการขุดคลองภาษีเจริญ และคลองดำเนินสะดวกเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน และแม่น้ำแม่กลองในปลายรัชกาลที่ 4 ถึงต้นรัชกาลที่ 5 เป็นการขยายเส้นทางการค้าทางน้ำ การขนส่ง การปลูกข้าว ตลอดจนการอพยพของผู้คน ทำให้การค้าบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลองคึกคักขึ้น มีชาวจีนเดินทางเข้ามาค้าขาย มาแลกเปลี่ยน ตามหมู่บ้านต่าง ๆ และกระจุกตัวหนาแน่นในบางแห่งที่เป็นแหล่งทำมาหากิน ย่านแลกเปลี่ยนสินค้าที่ค้อย ๆ พัฒนาเป็นตลาดย่อยขึ้นตามหมู่บ้านชุมชน (สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์, 2537: 39)

ในปลายรัชกาลที่ 5 โปรดให้สร้างทางรถไฟสายใต้เชื่อมระหว่างกรุงเทพฯ-เพชรบุรี ผ่านเมืองราชบุรี ผ่านชุมชนบ้านเจ็ดเสมียน บ้านโพธาราม และบ้านโป่ง เริ่มสร้างในปี พ.ศ. 2443 และเสร็จพอใช้การได้ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2445 และเปิดใช้เป็นทางการในปี พ.ศ. 2446 (สมใจ ไพโรจน์ธีระวิสต์, 2517: 283) จึงทำให้สะดวกต่อการค้าขายมากยิ่งขึ้น และทำให้สถานีอำเภอเมืองราชบุรีเป็นตลาดเมืองราชบุรี สถานีโพธารามเป็นตลาดโพธาราม และสถานีบ้านโป่งเป็นตลาดบ้านโป่ง ซึ่งเป็นชุมชนย่านการค้าที่มีคนจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ชาวจีนที่เข้ามาในจังหวัดราชบุรีส่วนใหญ่มักมีอาชีพค้าขาย แต่มีอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาปักหลักสร้างรากฐานทางภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับราชบุรี ผ่านงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งกลายเป็นงานศิลปะร่วมสมัยในปัจจุบัน ภูมิปัญญาของจังหวัดราชบุรีที่มีชื่อเสียงและคนส่วนใหญ่รู้จักกันเป็นอย่างดี “โอ่งมังกร” เป็นงานเครื่องปั้นดินเผาที่สัญลักษณ์อันโดดเด่นจนมาเป็นคำขวัญประจำจังหวัด ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและอุตสาหกรรมพื้นบ้านที่คนราชบุรีภาคภูมิใจ ในยุคแรกโอ่งที่ใช้กักเก็บน้ำชั้นดีต้องมาจากประเทศจีน แต่เนื่องจากภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา สินค้าจากต่างประเทศหลายอย่างไม่สามารถนำเข้ามาประเทศได้ จึงจำเป็นต้องผลิตเอง

โรงงานเครื่องปั้นดินเผาในราชบุรีเริ่มมาจากช่างชาวจีนที่มีความชำนาญในการทำเครื่องเคลือบที่นายจื่อเหม็ง แซ่ฉิ่ง และนายซ่งซง แซ่ฉิ่ง มาจากอำเภอแต้จิ๋ว หมู่บ้านบึงโคย ซึ่งหมู่บ้านบึงโคยเป็นหมู่บ้านที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในประเทศจีน ได้รวบรวมเงินทุนกับพรรคพวกชาวจีนตั้งโรงงาน “เถ่าเซ่งหลี” ขึ้นเป็นครั้งแรกปี พ.ศ. 2476 เป็นโรงงานขนาดเล็กหลังคามุงจาก (สมัยนั้นโรงงานอยู่บริเวณตรงข้ามโรงพยาบาลแม่และเด็กเขต 7 ในปัจจุบัน) ในระยะแรกโรงงานนี้ผลิตเฉพาะภาชนะสำหรับใส่เครื่องดองเค็มประเภท ไหน้ำปลา กระปุกขนาดเล็ก และโถงบ้างเล็กน้อย ต่อมาเมื่อกิจการรุ่งเรืองขึ้นตามความต้องการของตลาดมีมากขึ้น โรงงานจึงได้ขยายกิจการ และหุ้นส่วนแยกตัวออกไปตั้งโรงงานเอง (กรมศิลปากร, 2544: 68) ในขณะนั้นโถงยุคแรก ๆ จะเป็นโถงเล็กไม่ใหญ่มากนัก จำพวกไหเล็ก ๆ ใส่ น้ำปลา เต้าเจี้ยว ของหมักดองต่าง ๆ ระยะต่อมาเริ่มปั้นให้ใหญ่มากขึ้นบรรจุน้ำได้ปริมาณมากขึ้นจาก 4 ปี๊บ เป็น 6 ปี๊บ 7 ปี๊บ (สุชชาติ โฆษะบดี, 2561: สัมภาษณ์)

ยุคแรก ๆ ได้ริเริ่มปั้นไห อ่างน้ำข้าวและมีการปั้นโถงในเวลาต่อมา โถงในยุคนี้ไม่มีลวดลายเรียกว่า “โถงเลียน” ต่อมามีการคิดแกะลวดลายดอกติดที่พิมพ์ไม้ ตีที่บารอบ ๆ โถง ให้มีลายนูนขึ้นมาคล้ายไหในปัจจุบัน มีการนำเข้าดินขาวจากประเทศจีน เพื่อมาทดลองติดเป็นลายมังกร เลียนแบบโถงมังกรของจีน ปรากฏว่าได้ผลดี จึงมีการผลิตโถงมังกรขายในเวลาต่อมา (ปรีดา ปัญญาจันทร์, 2529) บางโรงงานแกะสลักไม้เป็นรูปปูหรือรูปหัวเสือเปรียบเหมือนสัญลักษณ์ของสินค้าของโรงงาน เป็นต้น อย่างเช่น โถงมังกรของโรงงานรัตนโกสินทร์เน้นลายมังกร 5 เล็บ และ 4 เล็บ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ประจำตระกูล จุดเด่นของลายมังกรดังกล่าว คือ มังกรมีลิ้นยาว ซึ่งเป็นฮวงจุ้ย หมายถึง การดูดทรัพย์เงินทอง ความมีอำนาจ วาสนา ความเจริญเข้าบ้าน ลูกหลานจะเป็นใหญ่เป็นโต และมังกร 5 เล็บ เป็นมังกรที่มีอำนาจใช้แทนสิงห์ กิเลน หรือพญานาค ให้อำนาจ วาสนา และความเป็นมังกรถ่ายทอดมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน (สุชชาติ โฆษะบดี, 2561: สัมภาษณ์)

ต่อมาช่วงหนึ่งวัตถุดิบอย่างดินขาวที่ใช้เขียนลายโถงจากเมืองจีนเริ่มมีปัญหา เพราะราคาแพงและการขนส่งไม่สะดวก จึงหาดินขาวภายในประเทศที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นแหล่งดินขาวที่มีคุณภาพดี ซึ่งสามารถใช้ทดแทนดินขาวจากเมืองจีนได้ดี จากนั้นทำให้มีการติดลายบนโถงมังกรมากขึ้นและทำให้ผู้ประกอบการหันมาผลิตโถงมังกรมากยิ่งขึ้น อีกทั้งดินเหนียวที่เป็นวัตถุดิบหลักในการปั้นโถงมังกรในพื้นที่ชุมชนมีความเหมาะสมและสามารถปั้นโถงได้มีคุณภาพ โถงมังกรราชบุรี จึงได้รับความนิยมอย่างรวดเร็ว เพราะมีความคงทน กักเก็บน้ำฝนได้ดี ไม่มีกลิ่น และเป็นภาชนะที่ทุกบ้านเรือนต้องมีไว้ อีกทั้งเกิดการขยายตัวของโรงงานจากการผลิตเพราะมีการค้าขายที่เพิ่มมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากในช่วงปี พ.ศ. 2514-2524 ก่อนถึงยุคภูมิปัญญาใหม่ มีโรงงานที่ก่อตั้งขึ้นใหม่และแจ้งจดทะเบียนไว้กับสำนักงานอุตสาหกรรมไว้ จำนวน 35 โรงงาน และเป็นช่วงที่โรงงานแต่ละโรงงานเร่งขยายการผลิตเพื่อให้ทันต่อความต้องการของตลาด (สำนักงานส่งเสริมอุตสาหกรรม, 2545: 1)

การค้าขายสินค้าในยุคนี้ใช้วิธีเร่ขายทางเรือต้องขนส่งมาลงเรือที่แม่น้ำตลาดราชบุรี เพราะยังไม่มีถนนตัด ในช่วงเวลานั้นมีพ่อค้าแม่ค้ามอญบ้านศาลาแดงหรือบริเวณสามโคกไปเอาไถ่มังกรทางน้ำใช้เส้นทางคลองภาษีเจริญผ่านท่าจีน เข้าคลองดำเนินสะดวกออกแม่กลองที่บางนกแขวก แล้วล่องไปรับไถ่มังกรที่ราชบุรี ขากลับเส้นทางเรือต้องการพื้นน้ำที่ไม่วุ่นวายเหมือนเส้นทางเก่า จึงผ่านเข้าทางท่าจีนล่องทางจังหวัดสุพรรณบุรีผ่านประตูน้ำ บางยี่หน บางปลาหมอ มาออกที่บ้านแพน แล้วจึงล่องแม่น้ำน้อยมาออกแม่น้ำเจ้าพระยาแถวลานเท แต่ต่อมาการค้าขายไถ่มังกรเรือจึงค่อย ๆ เลิกหายไป เพราะการค้าขายสินค้าของตลาดและชุมชนไม่ใช่พื้นที่ริมฝั่งคลอง เพราะคลองต่าง ๆ เริ่มเดินเรือไม่สะดวก ดังนั้นในปี พ.ศ. 2517 การค้าทางเรือจึงปรับเปลี่ยนเป็นการค้าขายทางรถยนต์หลากหลายรูปแบบตั้งแต่การใช้รถบรรทุกหกล้อบรรทุกไถ่มังกรไปจำหน่ายทางภาคอีสาน เช่น นครพนม สกลนคร ยโสธร หรือขึ้นไปทางภาคเหนือในพื้นที่เชียงใหม่ เชียงราย บางรายบรรทุกโดยใช้รถกระบะสินค้าจำพวกหม้อดินเผา อ่างมังกกร กระจ่างแดง อ่างบัว จำหน่ายในพื้นที่ตามหมู่บ้านจัดสรรแถว นนทบุรี ปทุมธานี กรุงเทพฯ ซึ่งสินค้าที่ขายดีคืออ่างบัว อ่างมังกกร ส่วนไถ่มังกรไม่ค่อยเป็นที่นิยมใช้จึงขายได้น้อยและค่อย ๆ หดความสำคัญลงไป อีกทั้งในระหว่างนี้ได้เกิดการรวมกลุ่มผู้ประกอบการผลิตไถ่มังกรในจังหวัดราชบุรีเป็นสมาคมเครื่องเคลือบดินเผาขึ้น ซึ่งมีนายกสมาคมเป็นผู้นำสมาคม มีการเลือกตั้งกันปีละ 1 ครั้ง สมาคมจะมีบทบาทสำคัญในการเรียกประชุมกลุ่มสมาชิกผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาและไถ่มังกรเพื่อหาข้อสรุปและช่วยกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาระหว่างกลุ่มสมาชิกด้วยกัน ซึ่งได้แก้ไขปัญหาการขาดแคลนแรงงานร่วมกัน กำหนดราคาของผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น (สมหญิง จรรยา, 2537: 37)

2. ยุคภูมิปัญญาใหม่ (พ.ศ. 2515-2553)

ในช่วงนี้เป็นช่วงที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบผลิตภัณฑ์ กล่าวคือ มีการพัฒนารูปแบบให้หลากหลาย บางโรงงานได้มีการนำเตาแก๊สมาใช้ควบคู่กับการเผาเตามังกกร (จารุณี อินฉัตรฉาย, 2534: 207) ตลอดระยะเวลาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาและการค้ากว่า 50 ปี มีการขยายตัวของโรงงานเครื่องปั้นดินเผาเป็นจำนวนมาก ผู้ผลิตส่วนใหญ่ประสบปัญหาในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาด้านวัตถุดิบคือ ดินมีราคาแพง ขาดแคลน เพื่อเพลิงราคาสูง ตลอดจนผลิตภัณฑ์พลาสติกเข้ามาทดแทน ซึ่งสอดคล้องกับชูศักดิ์ โฆษะบดี (2543: 12-16) กล่าวว่า ปัญหาในการผลิตไถ่มังกร คือ

1) ปัญหาการขาดแคลนดินเหนียวเป็นวัตถุดิบสำคัญในการผลิตไถ่มังกรเริ่มขาดแคลนลงไปจากบริเวณเดิม ดินเหนียวที่เหลือจะเป็นดินที่ไม่มีคุณภาพ จึงจำเป็นต้องสำรวจหาแหล่งดินแห่งใหม่นอกจากนี้ดินเหนียวที่ขาดแคลนแล้ว ยังมีปัญหาเรื่องความหดตัวของดิน เมื่อเจออุณหภูมิความร้อนแล้วเกิดการยุบตัวของดินทำให้ไม่ได้ทรงตัวที่ต้องการ เกิดความเสียหาย

2) ปัญหาเชื้อเพลิง ซึ่งต้องใช้พื้นที่ขนาดเล็ก ส่วนพื้นที่ใหญ่ใช้น้อย หากจะใช้เชื้อเพลิงอย่างอื่นจะหายากและราคาแพง

3) ปัญหาการตลาด ตลาดเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นหลัก คือ โถงและไหน้ำปลา เมื่อมีผลิตภัณฑ์พลาสติกเข้ามาทดแทนที่ คุณภาพดีไม่แตกหักง่าย เบา ทำให้ยอดจำหน่ายโถงลดลง และเมื่อรัฐบาลพัฒนาแหล่งน้ำ เพื่อใช้ในการเกษตรกรรมและบริโภคจำนวนมาก ความจำเป็นในการใช้โถง ไห ใสน้ำ จึงลดน้อยลง

4) ปัญหาการขาดแคลนแรงงาน เนื่องจากการผลิตโถงมังกรกันเป็นจำนวนมากจำเป็นต้องใช้ช่างปั้นที่มีฝีมือในการขึ้นรูปเป็นอย่างมาก ปัจจุบันคนรุ่นใหม่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับอาชีพดังกล่าว จึงทำให้ขาดการสืบทอดช่างรุ่นต่อมา การขาดแคลนแรงงานมากที่สุดคือ ขาดแคลนแรงงานชั้นต่ำ เป็นจำนวนมาก จำเป็นต้องว่าจ้างแรงงานต่างชาติเข้ามาทำงานในโรงงาน เพื่อให้การผลิตดำเนินต่อไปได้ ต่อมาทางสมาคมเครื่องเคลือบดินเผาได้ร่วมกันแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดย

4.1) ได้ขอความร่วมมือไปยังกรมทรัพย์สินทางปัญญา สืบสวนหาแหล่งดินแห่งใหม่ คือ ตำบลสัมมาถะ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

4.2) โดยได้จัดหาพื้นที่จากโรงเลื่อยไม้ยางพาราจากภาคใต้

4.3) ด้านการตลาดได้พยายามออกแบบรูปทรงและเคลือบสี พยายามรักษาคุณภาพของงานด้วยการผลิตด้วยมือที่เป็นเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์

4.4) ด้านคนงาน ส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานทั่วไปที่ทำงานภายในโรงงานโถง จึงได้หันมาใช้แรงงานต่างประเทศ เช่น พม่า มอญ ส่วนช่างปั้นจะเป็นคนพื้นที่ของราชบุรี ที่มีการสืบทอดการปั้นติดต่อกันมา ช่างตกแต่งและเขียนลาย บางโรงงานจะรับช่างจากสถาบันเทคนิค แผนกศิลป์ และสถาบันอื่น ๆ ที่เป็นนักศึกษาทางด้านศิลปะ

โรงงานผลิตโถงเกือบทุกโรงงานจะประสบปัญหาขาดแคลนแรงงาน เพราะขาดคนชำนาญในการผลิต จึงทำให้กลุ่มโรงงานผลิตโถงแก้ปัญหา โดยการจัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมอาชีพทางด้านนี้ แต่ก็ไม่บรรลุตามวัตถุประสงค์ (สมหญิง จรรยา, 2537: 49) และปัญหาดังกล่าว ทำให้บางโรงงานได้เลิกกิจการไปและโรงงานที่เป็นผู้สืบทอดรุ่นต่อจากบรรพบุรุษ ได้มีการพัฒนาเครื่องมือการทำเครื่องปั้นดินเผาสมัยใหม่ มีการพัฒนารูปแบบให้เป็นผลิตภัณฑ์เซรามิก เกิดการพัฒนาทั้งในด้านวิธีการทำด้วยการหล่อจากพิมพ์ หล่อปูน พลาสติกเตอร์ หรือใช้วิธีการอัดแบบซึ่งเป็นการขึ้นรูปในทางอุตสาหกรรมได้ปริมาณมาก และขนาดสม่ำเสมอทุกชิ้น ซึ่งใช้ในการผลิตผลิตภัณฑ์ที่มีขนาดเล็ก และรูปแบบผลิตภัณฑ์เซรามิกเคลือบสี ซึ่งทำให้แต่ละโรงงานพยายามผลิตรูปแบบของสินค้าให้เป็นเอกลักษณ์แตกต่างไปจากโรงงานอื่น (ชูศักดิ์ โฆษะบดี, 2543 อ้างถึงใน ปรียาพร บุชบา, 2547) จึงเป็นยุคภูมิปัญญาใหม่ที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายมากขึ้น บางโรงงานผลิตโถงมังกรเหมือนเดิม บางโรงงานเริ่มผลิตกระถางปลูกต้นไม้ลวดลายใหม่ ๆ อย่างบัว

โองน้ำล้น และของใช้ตกแต่งบ้านและสวน แบบดั้งเดิมที่ใช้เตาเผาแบบมังกร (เตาเผาแบบจีน) และบางโรงงานผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่เรียกว่า “เซรามิก” ควบคู่ไปกับกับเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม

ภาพที่ 1 ผลิตภัณฑ์เซรามิกโรงงานรัตนโกสินทร์ 4 (ภาพถ่ายโดย จริญญาพร สวายนภานุสรณ์ พ.ศ. 2561)

โรงงานแรก ๆ ที่ประสบความสำเร็จในการผลิตเซรามิกโดยใช้เตาเผาแก๊ส เช่น โรงงานรัตนโกสินทร์ 1 และรัตนโกสินทร์ 4 และเก้าองใต้ มีงานปั้นเซรามิกที่เป็นสินค้าที่ระลึกประเภทโองขนาดเล็ก แจกัน เบญจรงค์ โองเคลือบสีขนาดต่าง ๆ อย่างเช่นโรงงานรัตนโกสินทร์ก่อตั้งในปี พ.ศ. 2515 ในช่วง 30 ปีแรก ซึ่งงานที่ผลิตขายยังคงความดั้งเดิมแบบโบราณเป็นหลัก โดยเริ่มแทรกชิ้นงานเคลือบเซรามิกช่วง 20 ปีก่อนหน้านี้ และเพิ่มการผลิตเพื่อเป็นสินค้าโอท็อป (OTOP) และเพื่อส่งออกตามแบบเฉพาะของแต่ละโรงงาน แต่ระยะ 10 ปี หลัง สัดส่วนงานผลิตเพื่อตลาดส่งออก กำลังเป็นส่วนสำคัญของรายได้ธุรกิจ ตลาดหลักคือประเทศสหรัฐฯ และยุโรป ซึ่งนำไปตกแต่งบ้าน แต่งสวน อุปกรณ์ห้องน้ำ อ่างน้ำ ที่พักอาศัยและออฟฟิศ ต่อมาในช่วงหลัง ๆ ตลาดสำคัญคือตลาดตะวันออกกลาง ประเทศสหรัฐอเมริกาหรับเอมิเรตส์ เป็นต้น ปัจจุบันโรงงานรัตนโกสินทร์ 1 และโรงงานรัตนโกสินทร์เซรามิก 4 เป็นที่รู้จักและประสบความสำเร็จในการจำหน่ายของฝากของที่ระลึก รวมถึงเป็นแหล่งเรียนรู้เปิดให้นักท่องเที่ยวที่มาจากจังหวัดราชบุรีได้เข้าชมวิธีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่ยังคงอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้เป็นอย่างดี อีกทั้งโรงงานรัตนโกสินทร์ 4 ยังได้จัดตั้งพิพิธภัณฑ์โองในปี พ.ศ. 2547 โดยได้รวบรวมโองที่ผลิตจากประเทศจีนก่อนปี พ.ศ. 2475 รวมไปถึงโอง ไห ยุคแรกของจังหวัดราชบุรีเป็นจำนวนมากเพื่อให้ประชาชน นักศึกษา มาศึกษาดูงานให้ความรู้ในด้านเอกลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดราชบุรี

โรงงานเถ้าฮังไถ่เป็นโรงงานผลิตเครื่องปั้นดินเผาเก่าแก่ เป็นโรงงานผลิตเครื่องเคลือบดินเผาจำหน่ายทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยแบ่งเป็นรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้ เครื่องเคลือบดินเผาที่โรงงานต่าง ๆ เช่น กระถางต้นไม้ โอ่งมังกรเคลือบสีน้ำตาล เครื่องปั้นดินเผาแบบไม่เคลือบ (terracotta) รูปแบบของไทย เช่น ตุ่มสามโคก ตามแบบจีนและยุโรป เครื่องปั้นดินเผาแบบกวางตุ้งของจีน ซึ่งมีทั้งสีเดียวและหลายสี เช่น โอ่ง กระถางต้นไม้ อ่างบัวก็ เครื่องปั้นดินเผาแบบปังโคย โดยเขียนสีน้ำเงินหรือลายสีได้เคลือบ เครื่องปั้นดินเผาแบบเมืองกังไส โดยเขียนลายครามหรือครามไฟ (สีแดงได้เคลือบ) มีทั้งชนิดแตกลายงาและแบบไม่แตกลายงา เครื่องปั้นดินเผาแบบโมเดิร์นสไตล์และตามรูปแบบที่ลูกค้าสั่ง (สมาคมเครื่องเคลือบดินเผา, ม.ป.ป.: 32) รวมไปถึงผลิตภัณฑ์ของตกแต่งเพื่อความสวยงาม เช่น แจกัน อ่างสำหรับเลี้ยงปลา และตุ๊กตารูปสัตว์ต่าง ๆ ที่ใช้ตกแต่งสวน มีตั้งแต่ขนาดเล็ก ขนาดกลาง ขนาดใหญ่ ผลิตภัณฑ์ดังกล่าวไม่ได้มีแค่รูปทรงเรขาคณิต จะเป็นการออกแบบรูปทรงที่แปลกใหม่ และมีการใช้สีสันที่หลากหลาย แต่ถึงอย่างไรก็ตามสินค้าดังกล่าวไม่ใช่สินค้าที่มีความสำคัญและมีความจำเป็นของครัวเรือนที่ต้องซื้ออยู่บ่อยครั้ง ต่อมาเมื่ออุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาประสบปัญหาเนื่องจากปัจจัยต่าง ๆ เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจ ขาดแคลนแรงงาน การตลาดถดถอย วัตถุดิบมีราคาสูง เป็นต้น รูปแบบสินค้าจึงแปรเปลี่ยนบทบาทหน้าที่จาก “โอ่งมังกร” ที่ใช้ในชีวิตประจำวันแปรเปลี่ยนไปเป็นของที่ระลึก ของประดับตกแต่ง ซึ่งบางโรงงานที่ยังไม่ได้ปิดกิจการจึงต้องปรับตัว โดยบางโรงงานผลิตโอ่งมังกรอย่างเดียว บางโรงงานผลิตกระถาง อ่างบัว ของประดับตกแต่งบ้านและจำหน่ายในประเทศ และบางโรงงานผลิตเครื่องเคลือบดินเผาเพื่อการส่งออกต่างประเทศ (ปรียาพร บุษบา, 2547: 60) ช่วงระยะหลังประมาณปี พ.ศ. 2553 จนถึงปัจจุบัน สินค้าเซรามิกก็ซบเซาลงไปมาก ผนวกกับปัจจัยทางเศรษฐกิจในประเทศและต่างประเทศทำให้สินค้าหรือผลิตภัณฑ์เซรามิกก็ค่อย ๆ ซบเซาลงที่ยังสามารถจำหน่ายได้คือสินค้าประเภทของที่ระลึก ของฝาก ที่เป็นชิ้นเล็ก ๆ (สุชชาติ ไชยะบดี, 2561: สัมภาษณ์)

3. ยุคภูมิปัญญาสร้างสรรค์ (พ.ศ. 2554-ปัจจุบัน)

ในยุคภูมิปัญญาสร้างสรรค์ ได้นำแนวคิดเมืองสร้างสรรค์ (creative city) โดยการนำความคิดสร้างสรรค์มาพัฒนาเมืองหรือชุมชนมาจากรากฐานของต้นทุนทางภูมิศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาในท้องถิ่น จนก่อให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ โดยหน่วยงานภาครัฐ องค์กรต่าง ๆ รวมทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง มีการดำเนินงานอย่างสอดคล้องกัน เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้ชุมชน มีสภาพแวดล้อม สภาพสังคม และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และเป็นการสร้างการท่องเที่ยวให้แข็งแกร่งมาสู่ชุมชนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับกรมทรัพย์สินทางปัญญาที่ได้ดำเนินการเมืองต้นแบบสร้างสรรค์ในช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2553 เพื่อให้เมืองต้นแบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้ใช้เป็นแนวทางในการสร้างรายได้ให้กับพื้นที่โดยนำภูมิปัญญาและวัฒนธรรมมาเชื่อมโยงเป็นเรื่องราวเพื่อสร้างสินค้า และการบริการให้มีความเป็นอัตลักษณ์ของเมืองเพื่อสร้างรายได้ให้กับคน

ในท้องถิ่น โดยแต่ละท้องถิ่นได้นำจุดเด่นของจังหวัดต่าง ๆ ส่งเข้าประกวดโครงการเมืองต้นแบบ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยมีการจัดประชุมระดมความคิดเห็นและแต่งตั้งคณะทั้ง 76 จังหวัด และทำการคัดเลือกเมือง ชุมชนท้องถิ่นที่มีศักยภาพตามแนวเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ได้แก่ 1) เมืองที่มีต้นทุนทางปัญญา และวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาพื้นบ้าน แหล่งท่องเที่ยวหรือสินค้าที่มีเอกลักษณ์ 2) เมืองที่มีอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ที่มีศักยภาพที่ควรได้รับการส่งเสริม และสนับสนุน เช่น มรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา เอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรม งานฝีมือสินค้าเชิงสร้างสรรค์ และการออกแบบ และต่อจากนั้นจะเป็นการจัดกิจกรรมแสดงผลงานสร้างสรรค์ของเมืองที่ได้รับการคัดเลือกเป็นต้นแบบเมืองสร้างสรรค์ เพื่อเชิดชูอัตลักษณ์ของเมือง กระตุ้นสร้างความตระหนักและสร้างแรงจูงใจให้กับประชาชนในจังหวัด/ท้องถิ่น/ชุมชน คิดสร้างสรรค์ผลงาน เผยแพร่ผลงานสร้างสรรค์ และเป็นช่องทางในการให้เครือข่ายต่อยอดผลงานสร้างสรรค์ให้กับคนไทย เพื่อสร้างงาน สร้างมูลค่าเพิ่ม และรายได้ภายในพื้นที่ ซึ่งการตัดสินในวันที่ 8 พฤษภาคม 2554 โดยมีเมืองหรือชุมชนต้นแบบได้รับการคัดเลือกว่าเป็นเมืองเศรษฐกิจสร้างสรรค์ จำนวน 10 เมือง และเมืองตัวอย่างเศรษฐกิจสร้างสรรค์ 20 เมือง ซึ่งเมืองราชบุรีได้ติด 1 ใน 20 ของเมืองตัวอย่างเศรษฐกิจสร้างสรรค์ด้วย (โครงการเมืองต้นแบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์, 2554: 5)

จุดเริ่มต้นของงานเครื่องปั้นดินเผาจนกลายเป็นงานศิลปะร่วมสมัยในชุมชนเมืองราชบุรีนั้น เริ่มต้นมาจาก วศินบุรี สุพานิชวรภาชน์ ศิลปินรางวัลศิลปาธร สาขาออกแบบ ปี พ.ศ. 2533 ทายาทรุ่นที่ 3 ของโรงงานเก้าฮงไถ่เป็นผู้นำในการนำศิลปะเข้าสู่วิถีชุมชน ผู้พัฒนางานเซรามิกไปสู่งานศิลปะร่วมสมัย พัฒนาเมืองราชบุรีอย่างสร้างสรรค์ โดยการให้ประชาชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาจากฐานความเข้าใจ และเข้าใจศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น จากแต่เดิมเริ่มต้นจากโรงงานโดยการจัดกิจกรรมในโรงงานด้านเซรามิกให้กับเด็ก ๆ นักศึกษา และนักท่องเที่ยว และเริ่มจัดแสดงผลงานศิลปะ เชิญศิลปินมาร่วมงานสร้างสรรค์ในชุมชน จุดเปลี่ยนในชุมชนของราชบุรี คือ “หอศิลป์ร่วมสมัยเก้า ฮง ไถ่ ดีคูน (d Kunst เป็นภาษาเยอรมัน แปลว่า ศิลปะ)” เป็นอาคารเรือนไทยทรงมะนิลา สถาปัตยกรรมในช่วงปลายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เป็นอาคาร 3 ชั้น ที่จัดแสดงผลงานศิลปะร่วมสมัยต่าง ๆ เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้ใกล้ชิดงานศิลปะมากยิ่งขึ้นและในปี พ.ศ. 2554 อาคารหลังนี้ได้รับรางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่นอีกด้วย หอศิลป์นี้ตั้งอยู่หัวมุมถนนวรเดช อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรีริมแม่น้ำแม่กลอง ใกล้กับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี ซึ่งบริเวณรอบ ๆ นั้น เป็นจุดสำคัญรอบ ๆ ชุมชนที่มีงานศิลปะอยู่รอบตัวเมืองราชบุรี เช่น “เด็กดิน” ประติมากรรมที่ทำจากไฟเบอร์กลาส มีความสูงหกเมตรครึ่ง แสดงถึงความเชื่อและไร่เดียวสาของดินที่ปกติไม่มีใครเห็นราคาแพง แต่ถ้าเราใส่จินตนาการและความฝันเข้าไป ดินก็จะเปลี่ยนไปเป็นสิ่งที่มีค่าขึ้นมาทันที ราวกับจะสื่อถึงเมืองราชบุรีที่ได้ชื่อว่าเป็นเมืองโอ่ง งานศิลป์จากกอนดินธรรมดานั้นเอง

โครงการศิลปะในชุมชนเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2554 เป็นกิจกรรมที่ทำให้หลายคนรู้จักหอคิลป์ฯ งานปกติศิลป์ (art normal) ภายใต้แนวคิด “ทุกบ้านคือแกลเลอรี ทุกที่คือหอคิลป์” เริ่มจากการชักชวนชาวบ้าน ชุมชนท้องถิ่นและเยาวชนในราชบุรี มาใกล้ชิดและมาสัมผัสเรียนรู้กับงานศิลปะมุมมองที่สามารถค้นหาได้ในชีวิตประจำวัน กิจกรรมทางศิลปะที่เกิดขึ้นในครั้งนั้นเป็นกิจกรรมที่ไม่ได้มีหน่วยงานทางภาครัฐเข้ามาสนับสนุนแต่อย่างใด ทั้งการถ่ายภาพ การวาดภาพ งานปั้น งานศิลปะที่ชาวบ้าน เยาวชน กลุ่มศิลปินจากภายนอก ที่มาช่วยกันสร้างสรรค์ ทั้งร้านก๋วยเตี๋ยว เชื้อนริมน้ำ ร้านทำผม เรือข้ามฟาก ร้านขายของชำ รถโดยสารประจำทาง เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีกิจกรรมที่จัดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น งาน “งานติดศิลป์บน” ในปีพ.ศ. 2556 ที่ได้เยาวชนในจังหวัดราชบุรีมาช่วยงานและศิลปินต่าง ๆ มาแสดงผลงานศิลปะแบบ Street Art ภายใต้แนวคิด “คนคือเมือง เมืองคือคน” ความเป็นชุมชนเล็กๆ ในราชบุรีถูกร้อยเรียงเชื่อมโยงเข้ากับงานศิลปะ สิ่งที่สำคัญที่สุดของปรากฏการณ์นี้คือ การใช้ศิลปะจากภูมิปัญญาเป็นกระแสะสะท้อนชุมชนราชบุรีและคนในชุมชนที่สร้างปฏิสัมพันธ์ อีกทั้งเป็นการกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมทางศิลปะอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 2 “เด็กดิน” ประติมากรรมกลางชุมชนเมืองราชบุรี (ภาพถ่ายโดย จริญญาพร สวายนภาณุสรณ์ พ.ศ. 2560)

ต่อจากนั้นงาน “ปกติศิลป์ครั้งที่ 2” ภายใต้แนวคิด “ทอยบุรี” ที่พัฒนามาจากงานในครั้งแรก และยังคงสื่อสารกับชุมชนถึงรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่าง ศิลปะ-ชุมชน-ผู้ชม-สถานที่ เป็นงานศิลปะที่ได้บอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ในเมืองราชบุรีผ่านทางแผนที่ที่มีงานศิลปะซ่อนตัวอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ จำนวน 29 แห่งในชุมชนเมืองราชบุรี ผลงานศิลปะที่เกิดขึ้นในครั้งนี้นี้ จึงเป็นสิ่งที่ร่วมสังเกต หรือสะท้อนมิติต่าง ๆ ในประเด็นของเมือง เพื่อบอกเล่าและร่วมบันทึกถึงสิ่งที่มีอยู่ โดยมีนัยยะของความหมาย

ซ้อนกันอยู่ 2 รูปแบบ นั่นคือ “ทอย” หมายถึงจังหวัดการทอยของลูกเต๋าที่กำลังหมุนวน โดยเราไม่อาจรับรู้ได้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินอยู่นี้จะพลิกผันด้านใดออกมา และ “toy” ที่หมายถึง ของเล่นชิ้นหนึ่ง เปรียบเป็นสื่อกลางที่เชื่อมโยง “ศิลปะ-ชุมชน-ผู้ชม-สถานที่” ให้มีการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในอีกรูปแบบหนึ่ง และ “บุรี” หมายถึง เมือง มีการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ และมีการประชาสัมพันธ์จากสื่อต่าง ๆ จนทำให้นักท่องเที่ยวรู้จักและเริ่มเข้ามาสัมผัสงานศิลปะร่วมสมัยเป็นจำนวนมาก

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554-2557 ได้เกิดกิจกรรมและนิทรรศการหลากหลายที่จัดขึ้นโดยศิลปินบุรีและศิลปินในจังหวัดท่านอื่น ๆ โดยมีนิทรรศการจำนวน 6 นิทรรศการ นิทรรศการที่จัดโดยศิลปินบุรี ได้แก่ นิทรรศการติดศิลป์บนราชบุรี ครั้งที่ 1 จัดขึ้นในปี พ.ศ. 2554 และคาบเกี่ยวถึงต้นปี พ.ศ. 2555 และนิทรรศการติดศิลป์บนราชบุรี ครั้งที่ 2 จัดขึ้นภายในปี พ.ศ. 2556 และส่วนของนิทรรศการที่จัดขึ้นโดยศิลปินที่มีภูมิลำเนาจากราชบุรี ได้แก่ นิทรรศการเทศกาลหนังสั้น (แอนิเมชัน) เยาวชนชุมชนหนองโพ ครั้งที่ 2 จัดขึ้นโดยจิระเดชและพรพิไล มีมาลัย และในวันที่ 6-8 เมษายน ปีเดียวกัน สาครินทร์ เครือขอนแก่นจัดนิทรรศการสภาวการณ์มนุษย์เมือง : บทสนทนาในถ้ำขึ้น ณ บริเวณถ้ำจอมพล อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี กิจกรรมหรือนิทรรศการในชุมชนดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวที่สามารถสร้างเครือข่ายของศิลปินในจังหวัดราชบุรี และความร่วมมือของการจัดนิทรรศการศิลปะอย่างต่อเนื่อง และครั้งล่าสุดที่ผ่านมาในปี พ.ศ. 2557 จิระเดชและพรพิไล มีมาลัย ได้จัดนิทรรศการพิพิธภัณฑสถานเฉพาะกาลในตำบลหนองโพ อำเภอโพธาราม (สุวิวัฒน์ หิรัญรัตน์ศักดิ์, 2557: 38-39)

ในปีท่องเที่ยววิถีไทย 2558 จังหวัดราชบุรีได้รับการคัดเลือกให้เป็น 1 ใน 12 เมืองต้องห้ามพลาด ภายใต้แนวคิด “ชุมชนคนอาร์ต จ.ราชบุรี” ซึ่งเป็นการกระตุ้นการท่องเที่ยวให้ออกไปตามหาสัมผัสความเป็นตัวตนของคนราชบุรีกับแนวคิดศิลปะหลากหลายแขนงที่เกิดจากภูมิปัญญาของชุมชน ซึ่งได้สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวจังหวัดราชบุรีปี พ.ศ. 2556-2559 มีวิสัยทัศน์กล่าวว่า “ราชบุรี เมืองแห่งร่วมสมัย วิถีธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำแม่กลอง” นอกจากหน่วยงานรัฐหรือองค์กรต่าง ๆ ที่ได้เข้ามาช่วยสนับสนุนเพื่อพัฒนาเมืองราชบุรีให้เป็นเมืองแห่งศิลปะและสามารถสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวให้กับชุมชนได้นั้น ส่วนหนึ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญคือ คนชุมชนมีส่วนร่วมในการช่วยชุมชน เป็นแรงขับเคลื่อนที่สร้างพลังให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ในการส่งเสริมภาพลักษณ์กับการท่องเที่ยวในชุมชนให้มีความยั่งยืนในระยะยาว อีกทั้งการเชื่อมโยงไปสู่แนวคิดเมืองสร้างสรรค์นั้น การสร้างสรรคเมืองด้วยงานศิลปะร่วมสมัยในชุมชนอำเภอเมืองราชบุรี เป็นการสร้างองค์ความรู้เพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนและจังหวัด เพราะงานศิลปะร่วมสมัยที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นอัตลักษณ์ที่ช่วยส่งเสริมให้เป็นจุดเด่นซึ่งส่งผลดีต่อการท่องเที่ยวในชุมชน อีกทั้งนำไปสู่แนวทางการพัฒนาท้องถิ่นในประเทศได้อีกทางหนึ่ง จากการมีงานศิลปะร่วมสมัยในชุมชนนั้นยังสามารถก่อให้เกิดเมืองต้นแบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (creative economy city model) คือเมืองที่มีความชัดเจนในการนำเอา

ความคิดสร้างสรรค์มาพัฒนาเมืองหรือชุมชน เป็นตัวอย่างในการดำเนินงานให้กับประชาชนในภูมิภาค และท้องถิ่นต่าง ๆ ใช้เป็นแนวทางในการสร้างมูลค่าเพิ่ม (โครงการเมืองต้นแบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์, 2554: 5) และสร้างรายได้ภายในพื้นที่โดยการนำภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นมาเชื่อมโยงเป็นเรื่องราวของเมือง เกิดเป็นอัตลักษณ์เมืองในสังคมสมัยใหม่ที่จะสร้างงาน สร้างรายได้ให้คนในท้องถิ่น และประเทศชาติได้อีกทางหนึ่ง

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย สามารถนำมาอภิปรายผลได้ ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นของโองม้งกร ในอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี แบ่งเป็น 3 ยุค คือ ยุคภูมิปัญญาดั้งเดิม ยุคภูมิปัญญาใหม่ และยุคภูมิปัญญาสร้างสรรค์ ซึ่งแต่ละยุคมีความเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาที่มีพัฒนาการอย่างเห็นได้ชัด เริ่มจากยุคภูมิปัญญาดั้งเดิม ที่เป็นจุดเริ่มต้นของการมีภูมิปัญญาโองม้งกร แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ชุมชนของชาวจีนที่เข้ามาบุกเบิกและมีบทบาทสำคัญทางด้านเศรษฐกิจสร้างรายได้ให้กับชุมชนในช่วงระยะเวลานั้น ทำให้เครื่องปั้นดินเผาโองม้งกรมีชื่อเสียงและเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดราชบุรี แต่เนื่องจากภาวะทางเศรษฐกิจในระยะต่อมา ผนวกกับปัจจัยทั้งภายใน คือ การบริหารจัดการภายในโรงงาน แรงงานฝีมือที่เริ่มขาดแคลน และปัจจัยภายนอก คือ ค่าจ้างแรงงาน ราคาวัตถุดิบที่สูงขึ้น การตลาด และพฤติกรรมผู้บริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป ปัจจัยเหล่านี้เป็นสิ่งที่ไม่สามารถควบคุมได้ โรงงานจึงต้องปรับตัวเพื่อให้อยู่รอดต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สินค้าดั้งเดิมยังคงอยู่และต้องจำหน่ายไป อีกทั้งการคิดค้นกระบวนการผลิตหรือกรรมวิธีใหม่ ๆ ที่จำเป็นต้องดำเนินการ เพื่อให้โรงงานยังคงกิจการต่อไปได้ โดยการปรับปรุงสินค้าให้มีความหลากหลายทั้งรูปแบบและสีสันทันเพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้าทั้งในประเทศและต่างประเทศ จนเป็นสินค้าส่งออกในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

กระทั่งในช่วงระยะหลัง ภูมิปัญญาได้พัฒนาจนกลายมาเป็นงานศิลปะร่วมสมัยในชุมชนเมืองราชบุรี ซึ่งเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่มีคุณค่ายิ่งในการสร้างและพัฒนาเมืองให้เป็นเมืองแห่งศิลปะร่วมสมัย โดยผู้นำทางด้านงานศิลปะในชุมชนที่เพียงต้องการให้ศิลปะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมกับกิจกรรมที่เกิดขึ้น ส่งผลให้ชุมชนเกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวด้านเมืองศิลปะที่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง และระบบเศรษฐกิจภายในชุมชนที่มีการขยายตัวแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ชุมชนที่มีรากฐานพัฒนาการจากภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนที่ต่อยอดเป็นงานศิลปะร่วมสมัยในชุมชนที่มีคุณค่า ช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนสร้างพลังให้ชุมชนมีความยั่งยืน รวมถึงการร่วมมือเป็นเมืองสร้างสรรค์ โดยผู้นำชุมชน คนในชุมชน นักท่องเที่ยว เป็นต้นที่สามารถพัฒนาชุมชนให้มีความยั่งยืนในระยะยาวได้ และเป็นประโยชน์ในด้านองค์ความรู้หรือแผนการพัฒนาชุมชน ช่วยให้มีทิศทางในการพัฒนาชุมชนที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น อีกทั้งสามารถใช้เป็น

แนวทางในการศึกษาพัฒนาและเป็นประโยชน์ให้กับชุมชนสร้างสรรค์อื่น ๆ ได้ในอนาคต ดังนั้น การวิจัยการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นของโองม้งกร ในอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี จึงเป็นการถ่ายทอดอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของโองม้งกรให้คนในชุมชน เยาวชนคนรุ่นใหม่ ได้ทราบกระบวนการการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาโองม้งกรที่มีความสำคัญ คุณค่า และประโยชน์ของภูมิปัญญาโองม้งกรที่เป็นรากเหง้าของทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการเข้าใจและดำรงอยู่ในชุมชนสืบไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้
  - 1.1 สามารถเป็นองค์ความรู้ในการพัฒนาแนวทางการวางแผนชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและการเรียนรู้จากแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชน
  - 1.2 ด้านการศึกษาข้อมูลทางภูมิปัญญาสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ข้อมูลของประวัติศาสตร์ชุมชน เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน
2. ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยครั้งต่อไป
  - 2.1 ควรมีการศึกษาถึงแนวทางหรือนโยบายของรัฐในการสร้างแหล่งเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในระยะยาวอย่างยั่งยืน
  - 2.2 ควรมีการศึกษาด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนหรือการปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชน

สรุป

การเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นของโองม้งกร ในอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นของโองม้งกร ในอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ผลการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นของโองม้งกร ในอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี แบ่งเป็น 3 ยุค คือ ยุคภูมิปัญญาดั้งเดิม ยุคภูมิปัญญาใหม่ และยุคภูมิปัญญาสร้างสรรค์ การเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาในแต่ละยุค เกิดการเปลี่ยนแปลงตามระยะเวลาที่ผ่านมาจนถึงในยุคภูมิปัญญาสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นยุคปัจจุบันนี้ ก่อให้เกิดผลดีต่อชุมชนในด้านการท่องเที่ยว จากทุนภูมิปัญญาทุนวัฒนธรรมของท้องถิ่นดั้งเดิม ส่งผลให้ชุมชนพัฒนาเป็นเมืองท่องเที่ยวในเชิงสร้างสรรค์ด้วยงานศิลปะร่วมสมัย ส่งเสริมภาพลักษณ์และอัตลักษณ์ที่สะท้อนตัวตนของชุมชนได้อย่างชัดเจน อีกทั้งสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนในระยะยาวด้วยภูมิปัญญาของชุมชนที่มีคุณค่า เพื่อสร้างประโยชน์ให้กันชุมชนต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2544). **วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาราชบุรี**. กรุงเทพฯ: สมาพันธ์.
- โครงการเมืองต้นแบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์. (2554, กรกฎาคม-กันยายน). **วารสารทรัพย์สินทางปัญญา**, 7 (3), 5.
- จารุณี อินนิตฉาย. (2534). **โองมั่งกรราชบุรี**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- ชูศักดิ์ ไชยะบดี (2543). **วิกฤตโองมั่งกร**. (อัครสำเนา). ม.ป.ท.
- ปรีดา ปัญญาจันทร์. (2529). **ราชบุรีมีโอง**. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ.
- ปรียาพร บุษบา. (2547). **การศึกษาพัฒนาการของรูปแบบและลวดลายของโองมั่งกร จังหวัดราชบุรี**. ราชบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง.
- ภาวดี มหาจันทร์. (2553). **คู่มือการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์**. ชลบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สมใจ ไพโรจน์ธีระรัชต์. (2517). **บทบาทของประเทศมหาอำนาจตะวันตกในการสร้างทางรถไฟของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมหญิง จรรยา. (2537). **การผลิตโองมั่งกรกับความสัมพันธ์ในชุมชน**. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมาคมเครื่องเคลือบดินเผา. (ม.ป.ป). **โองมั่งกรราชบุรีภูมิปัญญาสามแผ่นดิน**. ราชบุรี: ธรรมรักษ์การพิมพ์.
- สำนักงานส่งเสริมอุตสาหกรรม. (2545). **รายชื่อโรงงานเครื่องเคลือบดินเผา**. (อัครสำเนา). ม.ป.ท.
- สุชาติ ไชยะบดี, เจ้าของโรงงานรัตนโกสินทร์ 4. (2561). **สัมภาษณ์**. 21 เมษายน.
- สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. (2537). **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำแม่กลองบ้านโป่ง-เจ็ดเสมียน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุวิธสา หิรัญรัตนศักดิ์. (2557). **นิทรรศการศิลปะในชุมชนจังหวัดราชบุรี**. ศิลปนิพนธ์ศิลปบัณฑิต สาขาวิชาทัศนศิลป์ (ทฤษฎีศิลป์) ภาควิชาทฤษฎีศิลป์ คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.